

عملکرد خانواده بر اساس جهت گیری مذهبی با میانجیگری بخشودگی در مردان و زنان شاغل شهر همدان

Family function based on Religious Orientation with the Mediation of Forgiveness in Working Men and Women in Hamedan

Vahid Motahari moayed

PhD Student in Psychology, Department of Psychology, Karaj Branch, Islamic Azad university, Karaj, Iran.

Masoumeh Jian Bagheri*

Assistant Professor Department of Psychology, Karaj Branch, Islamic Azad university, Karaj, Iran.

mbagheri.phd88@yahoo.com

Parisa Peyvandi

Assistant Professor Department of Psychology, Karaj Branch, Islamic Azad university, Karaj, Iran.

Mohammad Reza Bliad

Assistant Professor Department of Psychology, Karaj Branch, Islamic Azad university, Karaj, Iran.

Marjan Hossienzadeh Taghvaei

Assistant Professor Department of Psychology, Karaj Branch, Islamic Azad university, Karaj, Iran.

وحید مطهری موید

دانشجوی دکتری گروه روانشناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

معصومه ژبان باقری (نویسنده مسئول)

استادیار گروه روانشناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

پریسا پیوندی

استادیار گروه روانشناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

محمد رضا بلیاد

استادیار گروه روانشناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

مرجان حسین زاده تقوایی

استادیار گروه روان شناسی، واحد کرج، دانشگاه آزاد اسلامی، کرج، ایران.

Abstract

This descriptive and correlational research examines family functioning based on religious orientation while mediating forgiveness in working men and women in Hamedan. The current research was descriptive-correlation based on structural equation modeling. In 2021-2022, the research population comprised all married men and women working in government organizations in Hamedan. The sample size was determined using Tabachning et al.'s (2007) technique, which resulted in a sample size of 335 men and women collected by non-random convenience sampling (online method). Data were collected using the Family Assessment Device (FAD), Epstein, Baldwin, and Bishop (1983), the Religious Orientation Scale (ROS) of Azarbaijani (2003), and the Interpersonal Forgiveness Scale (IFS) of Pollard et al. (1998). The structural equation analysis method was used to analyze the data. The results showed that the direct effect of the components of religious orientation ($b = -0.514$) and forgiveness ($b = -0.170$) on family performance is significant, and religious orientation with the mediation of forgiveness on family performance is also significant at the 0.001 level, which indicates the fit of the model. As a result, orientation according to the role of forgiveness can explain the performance of the family.

Keywords: Forgiveness, Religious orientation, Family functioning.

چکیده

هدف از پژوهش حاضر بررسی عملکرد خانواده بر اساس جهت گیری مذهبی با میانجیگری بخشودگی در مردان و زنان شاغل شهر همدان بود. پژوهش حاضر توصیفی - همبستگی به روش مدل یابی معادلات ساختاری بود. جامعه پژوهش شامل کلیه زنان و مردان متأهل شاغل سازمان های دولتی در شهر همدان در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بودند. برای برآورد حجم نمونه از فرمول تاباچینگ و همکاران (۲۰۰۷) استفاده شد، لذا حجم نمونه در این پژوهش به روش نمونه گیری غیر تصادفی در دسترس (شیوه آنلاین) ۳۳۵ نفر زن و مرد شاغل بودند. جهت جمع آوری داده ها از پرسشنامه عملکرد خانواده (FAD) اپستاین، بالدوین و بیشاب (۱۹۸۳)، مقیاس جهت گیری مذهبی (ROS) آذربایجانی (۱۳۸۲) و مقیاس بخشودگی بین فردی (IFS) پولارد و همکاران (۱۹۹۸) استفاده شد. برای تحلیل داده ها از روش تحلیل معادلات ساختاری استفاده شد. نتایج نشان داد که اثر مستقیم مولفه های جهت گیری مذهبی ($\beta = -0/514$) و بخشودگی ($\beta = -0/170$) بر عملکرد خانواده معنادار و جهت گیری مذهبی با میانجی گری بخشودگی بر عملکرد خانواده نیز در سطح ۰/۰۰۱ معنادار بود که بیانگر برازش مدل است. در نتیجه جهت گیری با توجه به نقش بخشودگی می تواند تبیین کننده عملکرد خانواده باشد.

کلمات کلیدی: بخشودگی، جهت گیری مذهبی، عملکرد خانواده.

خانواده واحد اجتماعی و نظام سازمان‌یافته و بنیادی‌ترین نهاد جامعه است که در بقا و رشد نوع بشر نقش بسزایی دارد. خانواده با کارکرد مطلوب به سالم‌سازی فضای جامعه کمک می‌کند و اثرگذارترین نهاد در شکل‌گیری شخصیت آدمی است (گاتفید^۱، ۲۰۲۱). عملکرد خانواده را در رابطه با نحوه برقراری ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر، حفظ روابط و تصمیم‌گیری و حل مشکلات باهم تعریف می‌کنند. در نتیجه، عملکرد خانواده می‌تواند به‌عنوان یک مفهوم چندبعدی دیده شود که بیان‌گر تعامل اعضای خانواده با یکدیگر و همکاری در دستیابی به یک هدف و نتیجه مشترک است (تی مورای^۲، ۲۰۱۹).

بخشش یکی از فرایندهای روان‌شناختی و ارتباطی برای افزایش خودتنظیمی هیجانی در زندگی مشترک است که طی دو دهه اخیر به‌طور مشخص وارد حوزه مطالعات خانواده شده است (والجو^۳ و همکاران، ۲۰۲۰). بخشش فرد خطاکار وسیله‌ای قوی برای پایان دادن به رابطه‌ای مختل و دردناک است که شرایط را برای آشتی و مصالحه با وی ایجاد می‌کند. بنابراین بخشش استفاده از راهکارهای غیرمؤثر تعارض را که در اثر خطاهای نابخشوده طرف مقابل حاصل شده است، از بین می‌برد (کلور^۴ و همکاران، ۲۰۲۱). بخشودگی روشی است که می‌تواند در حل جراحتهای عاطفی خانواده مؤثر واقع شود و نیروهایی را که زمانی صرف دفاع‌های روانی مانند انتقام‌جویی می‌شد، آزاد کند و در راه عملکرد سالم خانواده به کار گیرد (والجو و همکاران، ۲۰۲۰). علاوه بر این، امروزه بیشتر صاحب‌نظران بر این باورند که مذهب تأثیر اساسی بر سلامت روانی فرد و خانواده و دیگر ابعاد زندگی بشر دارد. معنویت یکی از جنبه‌ها و ابعاد انسان است که راه‌های کنار آمدن یا راهبردهای حل مسئله را برای افراد فراهم می‌آورد و به‌عنوان یک منبع حمایت اجتماعی در برابر آشفتگی‌های روانی عمل می‌کند (تورکی^۵ و همکاران، ۲۰۲۰). معنویت در انسان به‌وسیله جهت‌گیری مذهبی آن‌ها تحت تأثیر قرار می‌گیرد. مذاهب به افراد نوعی سبک زندگی مشخص می‌دهند، برای مسائل زندگی راه‌حلهایی پیشنهاد می‌کنند یا مکانیزم‌های خاصی برای حل مسائل پیش روی افراد قرار می‌دهند که این سبک حل مسئله مذهبی بر رضایت از زندگی افراد تأثیر دارد. چزسنياک^۶ و همکاران (۲۰۲۰) هم به همین نتایج دست یافتند که مذهب ارتباط مثبتی با مقابله فعال و مذهبی، برنامه‌ریزی، ساختاربندي مثبت مجدد، پذیرش، حمایت عاطفی و ابزاری دارد.

در واقع در خانواده‌های با عملکرد پایین مشکلات عدیده‌ای وجود دارد که می‌تواند آسیب‌های روانی را برای اعضای آن به وجود آورد. به همین دلیل بسیاری از پژوهشگران به دنبال عوامل تعیین‌کننده و پیش‌بینی‌کننده عملکرد خانواده در راستای بهبود سلامت فردی و جامعه هستند (آجیلی لاهیجی و بشارت، ۲۰۱۹) این آسیب‌ها به عنوان تهدیدی علیه انسجام خانواده شناخته شده‌اند. بدیهی است در زمانی که پایداری، انسجام و دوام روابط خانوادگی دچار مشکل شود، میزان صمیمیت، تعاملات عاطفی و نظایر آن نیز دچار مشکلات خواهد شد؛ در چنین شرایطی رشد و تعالی خانواده و کارکردهای خانواده تابعی از معضلات شده و زندگی خانوادگی رو به اضمحلال می‌رود.

آلپورت (۱۹۶۷) معتقد است جهت‌گیری مذهبی به دو صورت «درونی و بیرونی» است. وی قابل‌قبول‌ترین روش متمایز کردن این دو قطب مذهب را این می‌داند که بگوییم شخصی با «مذهب بیرونی» مذهبش را به کار می‌گیرد. در صورتی که شخصی دارای جهت‌گیری مذهبی درونی با تمام رفتارها و اعمالشان باورهای مذهبی خود را انعکاس می‌دهند (آرلی^۷ و همکاران، ۲۰۲۲). مقابله‌ی مذهبی منفی به کشمکش مذهبی نیز اشاره می‌کند مقابله مذهبی مثبت و منفی ذاتاً سازگار یا ناسازگار نیستند، زمانی که از فعل‌وانفعال شخص، موقعیت و عوامل فرهنگی اجتماعی تأثیر می‌پذیرند، دیده می‌شود که مضر یا مفید هستند (توماس و بارباتو^۸، ۲۰۲۰).

1- Gottfried
 2- Tye-Murray
 3 - Vallejo
 4 - Kluwer
 5 - Torke
 6 - Szcześniak
 7- Arli
 8 - Thomas & Barbato

باتوجه به اهمیت عملکرد خانواده و تاثیر آن بر سلامت روان و جسم زوجین، شناسایی عواملی که بر عملکرد خانواده موثر هستند، اهمیت ویژه‌ای دارد پژوهش‌های متعددی به بررسی تأثیر جهت‌گیری مذهبی بر جنبه‌های شناختی، روانی، اجتماعی زندگی افراد پرداخته‌اند انسان معتقدبه خدا، در برخورد با اعضای خانواده اخلاق را رعایت می‌کند، بخشودگی، تعاملات منفی زوجین را از میان می‌برد و آنها را در اتحادی دوباره به هم نزدیک می‌کند. نتیجه چنین اتحادی افزایش رضایت از زندگی مشترک و تلاش منطقی برای حل تعارض‌های اجتناب‌ناپذیر زندگی مشترک است که در نتیجه زوجین می‌توانند عملکرد سالم خود را بازیابی کنند و این‌گونه علاوه بر تضمین سلامت روان در نسل‌های بعدی هم تداوم یابد (فامیل متقی و همکاران، ۲۰۲۱). بخشودگی در زندگی مشترک و ثبات خانواده از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است و فعالان حوزه مطالعات خانواده باید به دنبال دستیابی به راهکارهای مؤثر بر افزایش بخشودگی باشند. هزینه‌ها و بار مالی‌ای که بر سازمان‌های دولتی به خاطر مشکلات زناشویی همسران تحمیل می‌شود و مهم‌تر از آن مخاطره سلامت روانی فرزندان که در این‌گونه مناسبات درگیر می‌شوند، ضرورت توجه به عوامل زیربنایی تأثیرگذار در روابط زوجین که جهت‌گیری مذهبی و بخشودگی نمونه‌ای از آن است را فراهم می‌کند چراکه به ریشه‌یابی منشأ و منبع مشکلات آن‌ها کمک می‌کند و از این رهگذر به استقرار خانواده‌هایی با عملکرد سالم و بالنده می‌انجامد. نقش بنیادین خانواده و تأثیرگذاری وضعیت خانواده در بخش‌های مختل اجتماعی و همچنین کمبود پژوهش‌های جامع و کاربردی در زمینه بهبود کیفی روابط زن و مرد در خانواده‌ها، انجام این پژوهش را ضروری نموده است. نتایج این پژوهش می‌تواند در آموزش زوجین در معرض ناسازگاری و همچنین افراد در شرف تشکیل خانواده و ازدواج مورد استفاده قرار گیرد، مشاوران و پژوهشگران می‌توانند از نتایج این پژوهش به خوبی بهره‌مند گردند؛ بنابراین هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با میانجیگری بخشودگی در مردان و زنان شاغل شهر همدان بود.

روش

روش پژوهش حاضر توصیفی-همبستگی به روش مدل‌یابی معادلات ساختاری بود. جامعه پژوهش شامل کلیه زنان و مردان متأهل شاغل سازمان‌های دولتی در شهر همدان در سال ۱۴۰۱-۱۴۰۰ بودند. برای برآورد حجم نمونه از فرمول (تاب‌چینگ و همکاران ۲۰۰۷)؛ به نقل از شریفیان و همکاران، ۱۳۹۹) استفاده شد. فرمول موردنظر به این صورت است که تعداد متغیرهای پیش‌بین را ضربدر ۸ کرده و حاصل ضرب به دست آمده به اضافه ۵۰ می‌شود. اگر تعداد متغیرهای موردنظر در این پژوهش را در فرمول $N > 50 + 8m$ قرار گیرد حجم نمونه ۲۱۰ نفر به دست می‌آید. اما از آنجایی که احتمال ناقص بودن برخی پاسخنامه‌ها وجود داشت و برای تعمیم‌پذیری بیشتر نتایج حجم نمونه ۳۵۰ نفر انتخاب شد که بعد از گردآوری آنلاین پاسخنامه پژوهشگر تعداد ۳۳۵ پاسخنامه را دریافت کردند. لذا حجم نمونه در این پژوهش به روش نمونه‌گیری غیر تصادفی در دسترس (به شیوه آنلاین) لینک پرسشنامه‌ها طراحی و در اختیار مدیران سازمان‌ها موردنظر قرار داده شد تا در شبکه‌های اجتماعی مجازی (واتساپ، بله، ای‌تا) کارکنان متأهل خود ارسال کنند ۳۳۵ نفر زن و مرد شاغل بودند. ملاک‌های ورود به ترتیب شاغل بودن، متأهل بودن، ساکن شهر همدان و تمایل و رضایت برای تکمیل پرسشنامه‌ها و ملاک خروج تمایل نداشتن به پر کردن پرسشنامه در نظر گرفته شد. ملاحظات اخلاقی در چارچوب حفظ حریم خصوصی افراد، افشا نشدن اطلاعات پرسشنامه، رضایت آگاهانه و آگاهی از هدف پژوهش بود. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها در سطح توصیفی و استنباطی عمل شد. برای بررسی برازش مدل از تحلیل معادلات ساختاری استفاده شد. همچنین نرم‌افزار تحلیل داده‌ها برنامه SPSS نسخه ۲۱ و AMOS نسخه ۲۴ بود.

ابزار سنجش

پرسشنامه عملکرد خانواده (FAD): این پرسشنامه توسط اپشتاین و همکاران در سال ۱۹۸۳ ساخته شد که دارای ۶۰ سؤال و ۷ مؤلفه حل مسئله؛ ارتباطات؛ نقش‌ها؛ پاسخ‌دهی عاطفی؛ آمیزش عاطفی؛ کنترل رفتار؛ است و عملکرد کلی^۱ را اندازه‌گیری می‌کند (فرشاد و همکاران، ۱۳۹۷). نمره‌گذاری به صورت ۴ درجه‌ای لیکرت می‌باشد که کاملاً موافقم ۱، موافقم ۲، نمره، مخالفم ۳، نمره و کاملاً مخالفم ۴

1. Family Assessment Device (FAD)
2. roles
3. behavior control
4. general functioning

نمره تعلق می‌گیرد (کوکس^۱ و همکاران، ۲۰۱۸). حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس حل مسئله به ترتیب ۴ و ۱۶؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس ارتباطات به ترتیب ۷ و ۲۸؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس نقش‌ها به ترتیب ۹ و ۳۶؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس پاسخ‌دهی عاطفی به ترتیب ۹ و ۳۶؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس آمیزش عاطفی به ترتیب ۸ و ۳۲؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس کنترل رفتار به ترتیب ۱۰ و ۴۰؛ حداقل و حداکثر نمره در خرده مقیاس کنش کلی به ترتیب ۱۳ و ۵۲ می‌باشد. سؤالات ۱، ۴، ۵، ۷، ۸، ۹، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۷، ۱۹، ۲۱، ۲۲، ۲۳، ۲۵، ۲۸، ۳۱، ۳۳، ۳۴، ۳۵، ۳۷، ۳۹، ۴۱، ۴۲، ۴۴، ۴۵، ۴۷، ۴۸، ۵۱، ۵۲، ۵۳، ۵۴ و ۵۸ نمره معکوس داده می‌شود (محمودی و همکاران، ۱۴۰۱)، به این صورت است که کاملاً موافقم ۴، موافقم ۳ نمره، مخالفم ۲ نمره و کاملاً مخالفم ۱ نمره تعلق می‌گیرد. هراندازه نمره افراد در این مقیاس بالاتر باشد، مشخصه‌های خانوادگی آنان ناکارآمدتر و نامطلوب‌تر است و نمره کمتر نشانه عملکرد سالم‌تر است (محمودی و همکاران، ۱۳۹۷). این پرسشنامه در ایران توسط یوسفی (۱۳۹۱) بررسی شده است و روایی ملاکی آن بررسی و ضرایب همبستگی آن با پرسشنامه الگوهای ارتباطی^۲ (CPQ) کریستینسن و سالووی^۳ (۱۹۸۴) ضریب ۰/۴۶، ضریب همبستگی با پرسشنامه منبع کنترل درونی و بیرونی راتر^۴ (۱۹۶۶) ضریب ۰/۳۶ و ضرایب همبستگی با سیاهه تمایز یافتگی خود^۵ (DSI) اسکورون^۶ و همکاران (۱۹۸۸) در دامنه ۰/۴۱ تا ۰/۴۳-به‌دست‌آمده است و پایایی آن با آلفای کرونباخ بررسی و ضرایب برای مردان در دامنه ۰/۸۲ تا ۰/۸۷ و ضرایب برای زنان در دامنه ۰/۸۲ تا ۰/۸۷ و ضرایب کل در دامنه ۰/۸۱ تا ۰/۸۹ به‌دست‌آمده است (یوسفی، ۱۳۹۱). در سایر پژوهش‌ها ضریب آلفای کرونباخ برای کل پرسشنامه را ۰/۸۹، و برای مؤلفه‌ها شامل حل مسئله ۰/۸۷، ارتباطات ۰/۷۲، نقش‌ها ۰/۷۵، پاسخ‌دهی عاطفی ۰/۶۹، آمیزش عاطفی ۰/۷۱، کنترل رفتار ۰/۸۱، کنش کلی ۰/۷۷ گزارش شده است (محمودی فر و همکاران، ۱۳۹۵). در سایر پژوهش‌های خارجی بررسی همسانی درونی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که آلفای کل سؤالات ۰/۸۶ به‌دست‌آمده است (دی‌مارینو^۷ و همکاران، ۲۰۱۸). همچنین تحلیل عوامل تأییدی پرسشنامه از طریق روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی آزمون اسکری و روش چرخش متعامد از نوع واریماکس، استفاده شد که برونداد این تحلیل یک معادله ۷ عاملی را نشان داده است که هفت عامل مجموعاً ۶۱/۱۴ درصد از کل واریانس را تبیین کرده است (میلر^۸ و همکاران، ۲۰۰۰). همچنین در سایر پژوهش‌ها ضرایب آلفای کرونباخ مؤلفه‌های پرسشنامه عملکرد خانواده بین ۰/۸۳ تا ۰/۸۷ (نانینگا^۹ و همکاران، ۲۰۱۸) به دست آمده است (گالان-گونزالز^{۱۰} و همکاران، ۲۰۲۱). در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی پرسشنامه عملکرد خانواده از آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضرایب برای حل مسئله ۰/۸۲، ارتباطات ۰/۷۳، نقش‌ها ۰/۷۶، پاسخ‌دهی عاطفی ۰/۷۲، آمیزش عاطفی ۰/۸۲، کنترل رفتار ۰/۹۰، کنش کلی ۰/۷۶ و کل پرسشنامه ۰/۸۲ به دست آمد.

مقیاس جهت‌گیری مذهبی^{۱۱} (ROS): این پرسشنامه توسط آلپورت و روز در سال ۱۹۵۰ ساخته شد. از این پرسشنامه برای سنجش جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام استفاده می‌شود که ۲ مؤلفه عقاید-مناسک با ۴۳ سؤال و اخلاق با ۲۷ سؤال را اندازه‌گیری می‌کند. نمره‌گذاری آن در طیف لیکرت ۴ درجه‌ای است به این صورت که کاملاً مخالفم ۱ نمره، تا حدودی مخالفم ۲ نمره، تا حدودی موافقم ۳ نمره و کاملاً موافقم ۴ نمره تعلق می‌گیرد (مهدی زاده و همکاران، ۱۳۹۹). دامنه نمرات بین ۷۰ تا ۲۸۰ در نوسان است و نمره بالاتر در آن نشان‌دهنده دین‌داری بیشتر است. سازندگان پرسشنامه آلفای کرونباخ آن را بررسی و ضرایب برای عقاید-مناسک ۰/۹۵، اخلاق ۰/۷۹ و کل سؤالات ۰/۹۴ به دست آورده‌اند و روایی سازه آن را نیز بررسی کرده و روایی سازه آن تأیید شده است و روایی محتوایی آن از راه جمع‌آوری نظرات کارشناسان اسلامی بررسی و میزان آن ۰/۷۷ گزارش کرده است (آذربایجانی، ۱۳۸۲). در یک پژوهش دیگر برای بررسی پایایی آن از آلفای کرونباخ استفاده و ضرایب برای عقاید-مناسک ۰/۸۶، اخلاق ۰/۶۸ و کل سؤالات ۰/۸۸ گزارش شده است (زره‌پوش و

1. Cox
2. Communication Patterns Questionnaire (CPQ)
3. Christensen & Sullaway
4. Rotter
5. differentiation of self-inventory (DSI)
6. Skowron & Friedlander
7. Di Marino
8. Miller
9. Nanninga
10. Galán-González
11. Religious Orientation Scale (ROS)

همکاران، ۱۳۹۳). در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی مقیاس جهت‌گیری مذهبی از آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضرایب برای عقاید-مناسک ۰/۸۲، اخلاق ۰/۷۹ و کل مقیاس ۰/۹۲ به دست آمد.

مقیاس بخشودگی بین فردی (IFS): این مقیاس برای یافتن میزان بخشایش در خانواده‌ها و نیز ابعاد بخشایش طراحی و توسط پولارد و همکاران (۱۹۹۸) ساخته شده است و شامل دو قسمت می‌باشد یک قسمت مربوط به خانواده اصلی (نسل اول با ۲۰ سؤال اول) و قسمت دیگر مربوط به خانواده هسته‌ای یا نسل دوم (زوجین با ۲۰ سؤال دوم) می‌شود. فرم اصلی مقیاس شامل ۴۰ سؤال است و سؤالات در مورد وضعیت رنجش‌ها و دلخوری‌ها و بخشایش و گذشت در بین اعضای خانواده است (امیر خسروی و همکاران، ۱۴۰۱). همچنین این مقیاس ۵ مؤلفه شامل درک واقع‌بینانه؛ به رسمیت شناختن؛ جبران عمل؛ دلجویی کردن؛ احساس بهبودی را اندازه‌گیری می‌کند (پولارد و همکاران، ۱۹۹۸). شیوه نمره‌گذاری آن به شیوه لیکرت به این صورت که به تقریباً همیشه ۴ نمره، اغلب اوقات همین‌طور ۳ نمره، بندرت همین‌طور ۲ نمره و اصلاً این‌طور نیست ۱ نمره تعلق می‌گیرد (زهتاب نجفی و همکاران، ۱۳۹۰). این مقیاس برای اولین بار توسط سیف و بهادری (۱۳۸۱) برای خانواده‌های ایرانی بررسی شده است و پایایی آن را با آلفای کرونباخ بررسی و ضریب ۰/۸۴ گزارش کرده‌اند. همچنین این مقیاس توسط احشام زاده و همکاران (۱۳۸۹) ترجمه و بررسی شده است و روایی ملاکی آن با مقیاس پرخاشگری اهواز^۲ از زاهدی فر و همکاران (۱۳۷۹) بررسی و ضرایب همبستگی در دامنه بین ۰/۴۲ - تا ۰/۵۲ - به دست آمده است. در یک پژوهش برای بررسی روایی محتوایی سؤالات از شاخص نسبت روایی محتوایی و نظر ۵ نفر از اساتید روانشناسی استفاده شده است و مقدار آن برای همه سؤالات بالاتر از ۰/۶۰ به دست آمده است که حاکی از روایی محتوایی مطلوب سؤالات بوده است (صفری و همکاران، ۱۳۹۹) و همسانی درونی آن با آلفای کرونباخ بررسی و ضریب ۰/۷۹ گزارش شده است (صفری و همکاران، ۱۴۰۱). در خارج کشور در یک پژوهش ضرایب برای خانواده اصلی ۰/۹۴، برای خانواده فعلی ۰/۹۲ و کل سؤالات مقیاس ۰/۹۳ به دست آورده‌اند (پولارد و همکاران، ۱۹۹۸). در خارج کشور در یک پژوهش دیگر آلفای کرونباخ برای بررسی پایایی پرسشنامه ضریب ۰/۸۷ به دست آمده است (ژائو^۳ و همکاران، ۲۰۱۷). در پژوهش حاضر برای بررسی پایایی مقیاس بخشودگی بین فردی از آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضرایب برای درک واقع‌بینانه ۰/۷۲، به رسمیت شناختن ۰/۷۶، جبران عمل ۰/۸۰، دلجویی کردن ۰/۹۰، احساس بهبودی یا سبکبالی ۰/۷۳ و کل مقیاس ۰/۹۳ محاسبه و به دست آمد.

یافته‌ها

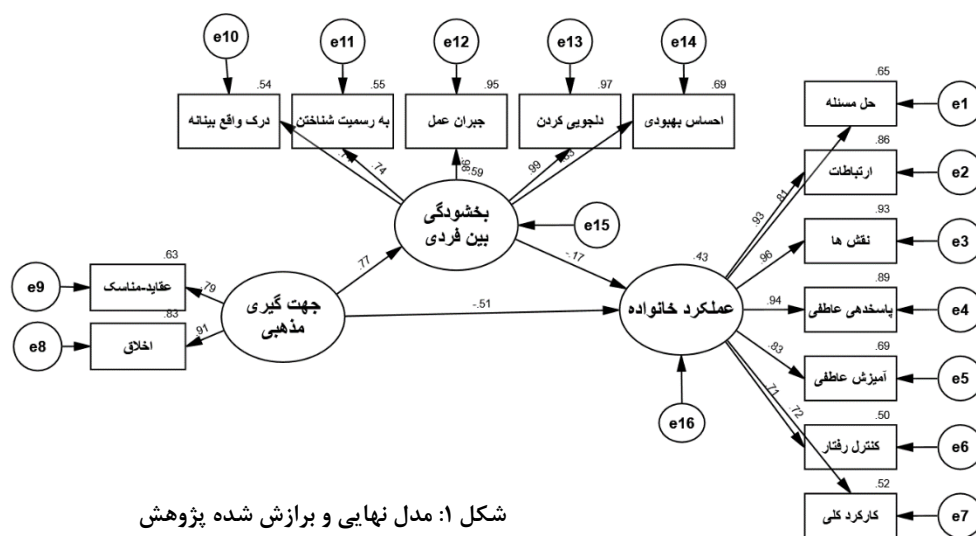
بر اساس نتایج ۱۶۱ نفر (۴۸/۱ درصد) زن و ۱۷۴ نفر (۵۱/۹ درصد) مرد بودند. در گروه زنان ۵۵ نفر (۳۴/۱۶ درصد) تا ۲۳ تا ۳۳ ساله، ۷۹ نفر (۴۹/۰۷ درصد) تا ۳۴ تا ۴۴ ساله و ۲۷ نفر (۱۶/۷۷ درصد) ۴۵ سال به بالا بودند. میانگین و انحراف معیار سن زنان ۳۵/۰۹ و ۶/۶۷۶ بود. در گروه مردان ۵۵ نفر (۳۴/۱۶ درصد) تا ۲۳ تا ۳۳ ساله، ۷۹ نفر (۴۹/۰۷ درصد) تا ۳۴ تا ۴۴ ساله و ۲۷ نفر (۱۶/۷۷ درصد) ۴۵ سال به بالا بودند. میانگین و انحراف معیار سن مردان ۳۷/۷۸ و ۶/۴۴۸ بود. در خصوص وضعیت تحصیلات زنان ۱۴ نفر (۸/۷ درصد) دیپلم، ۱۴ نفر (۸/۷ درصد) فوق‌دیپلم، ۸۷ نفر (۵۴ درصد) لیسانس، ۲۷ نفر (۱۶/۸ درصد) فوق‌لیسانس و ۱۹ نفر (۱۱/۸ درصد) دکترا بودند. در خصوص وضعیت تحصیلات مردان ۱۴ نفر (۸/۷ درصد) دیپلم، ۱۳ نفر (۷/۵ درصد) فوق‌دیپلم، ۸۶ نفر (۴۹/۴ درصد) لیسانس، ۵۴ نفر (۳۱ درصد) فوق‌لیسانس و ۷ نفر (۴ درصد) دکترا بودند.

جدول ۱: ماتریکس همبستگی بین متغیرهای پژوهش

متغیرهای پژوهش	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۱- عملکرد خانواده														
۲- عقاید-مناسک	۰/۵۹۱**													
۳- اخلاق	۰/۶۴۳**	۰/۷۲۱**												
۴- درک واقع‌بینانه	۰/۷۵۸**	۰/۶۳۷**	۰/۷۲۸**											
۵- به رسمیت شناختن	۰/۷۰۹**	۰/۵۶۱**	۰/۷۲۱**	۰/۹۴۱**										
۶- جبران عمل	۰/۵۷۴**	۰/۵۱۰**	۰/۶۷۴**	۰/۷۲۱**	۰/۷۲۴**									
۷- دلجویی کردن	۰/۶۳۴**	۰/۵۷۸**	۰/۷۰۰**	۰/۶۹۱**	۰/۶۹۶**	۰/۹۶۵**								
۸- احساس بهبودی	۰/۵۷۱**	۰/۳۶۶**	۰/۶۳۳**	۰/۶۳۵**	۰/۶۴۰**	۰/۷۸۸**	۰/۸۳۴**							
۹- ادراک انصاف	۰/۷۶۵**	۰/۶۶۰**	۰/۶۲۱**	۰/۶۸۱**	۰/۶۷۶**	۰/۵۹۳**	۰/۶۲۸**	۰/۵۵۵**						
۱۰- تصور از شایستگی	۰/۶۶۴**	۰/۵۰۷**	۰/۶۷۳**	۰/۶۳۳**	۰/۶۴۰**	۰/۷۹۳**	۰/۸۳۹**	۰/۸۲۶**	۰/۶۳۶**					
۱۱- تحمل عاطفه منفی	۰/۷۲۰**	۰/۴۲۳**	۰/۵۷۳**	۰/۶۵۹**	۰/۶۶۴**	۰/۷۳۷**	۰/۷۴۶**	۰/۵۸۳**	۰/۴۰۷**	۰/۶۱۰**				
۱۲- پذیرش مثبت تغییر	۰/۵۱۵**	۰/۴۲۷**	۰/۵۱۹**	۰/۵۴۳**	۰/۵۶۸**	۰/۷۰۶**	۰/۶۷۳**	۰/۵۸۳**	۰/۴۰۷**	۰/۸۶۱**	۰/۷۷۸**			
۱۳- کنترل	۰/۴۹۱**	۰/۳۵۸**	۰/۵۳۸**	۰/۵۳۳**	۰/۵۳۲**	۰/۶۶۰**	۰/۶۱۷**	۰/۴۵۰**	۰/۳۳۳**	۰/۶۴۹**	۰/۷۲۸**	۰/۹۲۹**		
۱۴- تأثیرات معنوی	۰/۵۱۱**	۰/۳۲۹**	۰/۴۹۱**	۰/۵۱۸**	۰/۴۷۱**	۰/۵۲۴**	۰/۴۶۹**	۰/۴۵۰**	۰/۳۰۲**	۰/۵۴۹**	۰/۷۲۸**	۰/۹۲۹**	۰/۷۶۴**	
۱۵- میانگین	۰/۷۴۹	۰/۶۴۷۵	۰/۴۷۳	۰/۹۳۶	۰/۷۴۰	۰/۷۶۶	۰/۷۷۷	۰/۸۸۵	۰/۶۲۸	۰/۹۲۴	۰/۷۲۵	۰/۹۸۱	۰/۷۵۲	۰/۶۶۵

جدول ۱ ماتریس همبستگی بین متغیرهای پژوهش را نشان می‌دهد. بین عقاید-مناسک ($r = -0/591, p < 0/01$)، اخلاق ($r = -0/574, p < 0/01$)، درک واقع‌بینانه ($r = -0/758, p < 0/01$)، به رسمیت شناختن ($r = -0/709, p < 0/01$)، جبران عمل ($r = -0/574, p < 0/01$)، دلجویی کردن ($r = -0/624, p < 0/01$)، احساس بهبودی ($r = -0/571, p < 0/01$)، ادراک انصاف ($r = -0/676, p < 0/01$)، تصور از شایستگی فردی ($r = -0/664, p < 0/01$)، تحمل عاطفه منفی ($r = -0/720, p < 0/01$)، پذیرش مثبت تغییر ($r = -0/515, p < 0/01$)، کنترل فردی ($r = -0/491, p < 0/01$) و تأثیرات معنوی ($r = -0/511, p < 0/01$) با عملکرد خانواده رابطه منفی و معناداری وجود دارد. از آنجایی که نمره پایین در پرسشنامه عملکرد خانواده نشان‌دهنده کارکردهای بهتر خانوادگی، به همین علت رابطه این متغیر با سایر متغیرها دارای همبستگی منفی و معنادار است. نتیجه آزمون چولگی و کشیدگی برای نرمال بودن توزیع نمرات نشان داد که مقدار چولگی و کشیدگی متغیرهای پژوهش در بازه (۲- تا ۲+) قرار داشت. بنابراین، توزیع تمامی متغیرهای پژوهش نرمال است. همچنین قدر مطلق «ضریب مردیا» برای هر متغیر از میزان استاندارد یعنی ۲/۵۸ کمتر است، لذا متغیرهای پژوهش دارای توزیع نرمال چند متغیره هستند. لذا می‌توان از معادلات ساختاری استفاده کرده نتایج حاصل از این آزمون‌های آماری قابل اطمینان است.

جهت آزمون مدل موردنظر در پژوهش حاضر، روش الگو یابی معادلات ساختاری (SEM) اعمال گردیده است. برای بررسی برازندگی مدل از شاخص‌های آمده شده در جدول (۴) استفاده شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود مقدار گای اسکور هنجار شده تقسیم‌بر درجه آزادی (CMIN/DF) مقدار آن ۲/۷۹۸ است و از لحاظ آماری معنادار می‌باشد ($sig = 0/001$). همچنین اگر شاخص‌های برازش هنجار شده (NFI)، برازش هنجار نشده (NNFI)، برازش مقایسه‌ای (CFI)، برازندگی افزایشی، (IFI)، نیکویی برازش (GFI) و نیکویی برازش تعدیل‌شده (AGFI) بزرگ‌تر از ۰/۹۰ و برای برازش مقتصد (PCFI)، برازش هنجار شده مقتصد (PNFI) بالای ۰/۶۰ باشد و بر برازش مناسب و مطلوب مدل دلالت دارند. بر اساس نتایج مدل نهایی پژوهش همان‌گونه که مشاهده می‌شود این شاخص‌ها همگی مطلوب هستند. همچنین اگر مقدار به‌دست‌آمده از شاخص خطای ریشه‌ی مجذور میانگین تقریب (RMSEA) کمتر از ۰/۰۸ باشد نشان‌دهنده برازش مدل است (شرملة انگل و همکاران، ۲۰۰۳)، که در این پژوهش مقدار معناداری برای شاخص تقریب برازندگی (PCLOSE) ۰/۰۰۱ و شاخص RMSEA برابر ۰/۰۳۷ است که بر اساس مدل کلاین (۲۰۱۶) نشان‌دهنده برازش مدل می‌باشد.

شکل ۱: مدل نهایی و برازش شده پژوهش

شکل (۱) مدل ساختاری پژوهش را نشان می‌دهد. مجموع مجذور همبستگی‌های چندگانه (R^2) یا ضریب تعیین برای متغیر عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با نقش میانجی بخشودگی برابر با ۰/۴۳ به دست آمد، این موضوع بیانگر آن است که جهت‌گیری مذهبی با میانجی‌گری بخشودگی در مجموع ۴۳ درصد از واریانس عملکرد خانواده را تبیین می‌کند. لذا این فرضیه مبنی بر اینکه مدل ساختاری عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با میانجی‌گری بخشودگی در مردان و زنان شاغل شهر همدان تبیین می‌شود تأیید شد.

جدول ۲: ضریب استاندارد و مستقیم جهت گیری مذهبی و بخشودگی با عملکرد خانواده

معناداری	C.R.	S.E	Beta	مسیرهای مستقیم
۰/۰۰۱	-۵/۱۲۲	۰/۰۱۴	-۰/۵۱۴	جهت گیری مذهبی ← عملکرد خانواده
۰/۰۴۸	-۱/۹۷۶	۰/۰۳۷	-۰/۱۷۰	بخشودگی ← عملکرد خانواده

همان طور که در جدول (۲) مشاهده می شود ضریب استاندارد و مستقیم جهت گیری مذهبی ($\beta = -0/514$ و $\text{sig} = 0/001$) و بخشودگی ($\beta = -0/170$ و $\text{sig} = 0/048$) بر عملکرد خانواده معنادار بود. در ادامه جهت بررسی رابطه غیرمستقیم مدل پیشنهادی از روش بوت استروپ در دستور کامپیوتری پریچر و هیز (۲۰۰۴) استفاده شده است. نتایج روش بوت استروپ برای بررسی مسیرهای واسطه ای غیرمستقیم در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳: نتایج بوت استروپ جهت گیری مذهبی با میانجی گری بخشودگی بر عملکرد خانواده

معناداری	سطح اطمینان ۰/۹۵		مسیر غیرمستقیم
	حد بالا	حد پایین	
۰/۰۰۱	-۰/۶۸۹	-۰/۲۶۳	جهت گیری مذهبی ← بخشودگی ← عملکرد خانواده

یک فرض زیربنایی الگوی پیشنهادی پژوهش حاضر وجود مسیر غیرمستقیم است. زمانی که تعداد نمونه چندان زیاد نباشد، بوت استروپ قدرتمندترین و منطقی ترین روش برای دستیابی به اثرات غیرمستقیم را فراهم می آورد. سطح اطمینان ۰/۹۵ و تعداد نمونه گیری مجدد بوت استروپ، ۱۰۰۰ است. برای تعیین معنی داری جهت گیری مذهبی بر عملکرد خانواده از طریق نقش میانجی بخشودگی از روش بوت استروپ در برنامه ماکرو آزمون پریچر و هیز (۲۰۰۴) استفاده شد. بر اساس جدول (۳) نتایج بوت استروپ آمده است. در این روش چنانچه حد بالا و پایین این آزمون هر دو مثبت یا هر دو منفی باشند و صفر مابین این دو حد قرار نگیرد در آن صورت مسیر علی غیرمستقیم معنی دار خواهد بود. مطابق نتایج جدول (۳) این قاعده در مورد جهت گیری مذهبی بر عملکرد خانواده با نقش میانجی بخشودگی صدق می کند. در جدول (۴) شاخص های برازندگی مدل پژوهش آمده است.

جدول ۴: شاخص های برازندگی مدل پیشنهادی فرضیه ویژه اول پژوهش

نوع شاخص	شاخص ها	مقدار به دست آمده	مقدار قابل قبول
شاخص های مطلق	کای اسکور هنجار شده (CMIN)	۲۰۷/۰۳۱	-
	درجه آزادی	۷۴	-
	CMIN/DF	۲/۷۹۸	کمتر از ۳
شاخص های نسبی	سطح معناداری	۰/۰۰۱	-
	خطای ریشه ای مجذور میانگین تقریب (RMSEA)	۰/۰۳۷	کمتر از ۰/۰۸
	شاخص تقریب برازندگی (PCLOSE)	۰/۰۰۱	-
	شاخص برازش مقایسه ای (CFI)	۰/۹۹۰	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص نیکویی برازش تعدیل شده یا انطباقی (AGFI)	۰/۹۳۵	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص برازش مقتصد (PCFI)	۰/۶۹۲	بیشتر از ۰/۶۰
	شاخص برازش هنجار شده مقتصد (PNFI)	۰/۷۱۱	بیشتر از ۰/۶۰
	شاخص برازندگی افزایشی (IFI)	۰/۹۹۷	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص نیکویی برازش (GFI)	۰/۹۲۳	بیشتر از ۰/۹۰
	شاخص برازش هنجار شده (NFI)	۰/۹۱۱	بیشتر از ۰/۹۰

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از پژوهش حاضر تبیین مدل ساختاری عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با میانجیگری بخشودگی بود. نتایج نشان داد که، ضریب استاندارد و مستقیم جهت‌گیری مذهبی بر عملکرد خانواده معنادار بود. این نتیجه به‌دست‌آمده با نتایج حمید لو (۱۳۹۵)، ترقی جاه، بهادری خسروشاهی و خانجانی (۱۳۹۵)، هراتیان، جان بزرگی و آگاه هریس (۱۳۹۴)، امان وهمکاران (۲۰۱۹)، مک دونالد و همکاران (۲۰۱۸)، همایی و همکاران (۲۰۱۶)، همسویی دارد.

در تبیین این نتیجه به‌دست‌آمده می‌توان گفت که افرادی که دارای جهت‌گیری مذهبی هستند معمولاً از شیوه‌های رویارویی مسئله محور استفاده می‌کنند و در موقعیت‌های مختلف سازش بهتری نشان می‌دهند. به طوری که در جهت‌گیری مذهبی افراد معنای بیشتری در زندگی احساس می‌کنند و به مذهبشان اعتقاد قلبی دارند. این نگرش مذهبی عمیق و قلبی موجب می‌شود افراد حوادث منفی زندگی را دارای درجه‌ی تهدید کمتری ارزیابی؛ و به حوادث خوش‌بینانه نگاه کنند و امیدواری و معنی جویی بیشتری در خود ایجاد نمایند.

رفتارها و عقاید مذهبی، تاثیر مثبت در معنا کردن زندگی دارند. رفتارهایی از قبیل توکل به خداوند، عبادت، زیارت می‌توانند از طریق ایجاد امید و تشویق به نگرش‌های مثبت، موجب آرامش درونی فرد شوند. داشتن معنا و هدف در زندگی احساس تعلق داشتن به منبعی والا، امیدواری به یاری خداوند در شرایط مشکل‌زای زندگی، بهره‌مندی از حمایت‌های اجتماعی و معنوی و همگی از جمله روش‌هایی هستند که افراد مذهبی با دارا بودن آن‌ها می‌توانند با حوادث فشارزای زندگی، آسیب کمتری را متحمل شوند و عملکرد خانواده را بهبود بخشند. لذا بر طبق نظر آلپورت با لاترین سیستم ارزشی که به انسان وحدت می‌دهد، سیستم ارزشی مذهبی است. این سیستم ارزشی روی تمام وجوه زندگی خانوادگی (همسران و والد فرزندی) اثر گذاشته و همه جهت‌گیرها را تحت الشعاع قرار داده (سیدمجیدی، ۱۳۹۵) و همه جهت‌گیری‌های ارزشی را شامل می‌شود. سیستم ارزشی مذهبی، بهترین زمینه را برای یک عملکرد سالم آماده می‌کند.

همچنین بخشی از یافته‌های پژوهش حاضر نیز بیانگر این بود که بخشودگی بر عملکرد خانواده اثر مستقیم دارد. این یافته با نتایج فاضل (۱۳۹۶)، رفیعی و همکاران (۱۳۹۶)، عسگری (۱۳۹۵)، تورنس و همکاران (۲۰۱۹)، بل، کمبل و فینچام (۲۰۱۸)، هی و همکاران (۲۰۱۸) همسو بود. در تبیین این یافته می‌توان گفت بخشودگی می‌تواند به‌عنوان مانعی در برابر اثرات منفی استرس و هیجان‌های منفی باشد. بخشودگی چارچوب شناختی و رفتاری افراد را گسترش داده و فنون انطباقی جدیدی را برای آن‌ها ایجاد می‌کند. بخشودگی دیگران از این منظر مهم است که فرد را در مواقع بروز تعارض قادر به حفظ و ترمیم روابط می‌سازد. بخشش یک فرایند درون فردی است که باعث صمیمیت بین زوجین می‌شود آنچه اهمیت بخشش را محرز می‌سازد ماهیت التیام بخشی آن در مداخلات درمانی است. بخشش فرایندی درون فردی است که طی آن جنبه‌های شناختی احساسی و رفتاری فرد در برابر خطا و خطاکار تغییر می‌کند (داور نیا و همکاران، ۲۰۱۹). در واقع بخشودگی این امکان را فراهم می‌کند که پس از تهدیدها دوباره صمیمیت ایجاد گردد و روابط به‌صورت پایدار و درازمدت باقی بماند. عدم بخشودگی مشکلات بسیاری را در زمینه‌های مختلف سلامت روان و عواطف ایجاد می‌کند و آسیب‌پذیری روانی را افزایش می‌دهد. نتایج تحقیقات انجام‌شده هم نشان می‌دهد که افزایش بخشودگی همسران باعث کاهش علائم افسردگی، خشم، کینه و افزایش میزان رضایت از زندگی، احساس همدلی، بهزیستی، سازگاری، شادکامی، مهارت‌های حل مسئله، عاطفه مثبت و سلامت روان و حل تعارضات خانواده می‌شود (السوپ و همکاران^۱، ۲۰۲۱).

همچنین نتایج نشان داد که جهت‌گیری مذهبی نیز به واسطه بخشودگی بر عملکرد خانواده اثر غیرمستقیم معناداری دارد. این یافته با نتایج پژوهش‌های میرمهدی و همکاران (۱۳۹۸)، فامیل متقی، گودرزی، کاکابرائی (۲۰۲۱)، غلامی (۲۰۲۰)، نیکنام و فاضلی (۲۰۱۹) همسو بود. به اعتقاد (میر مهدی و همکاران، ۱۳۹۸) تعهد بالای مذهبی به افراد کمک می‌کند که راحت‌تر دیگران را ببخشند و از خطاهای آن‌ها بگذرند؛ زیرا در ادیان بزرگ دنیا بر بخشایش تأکید بسیاری شده است و کسانی که تعهدات مذهبی قوی‌تری دارند با پیروی از اصول مذهبی خود احتمال بیشتری دارد که در خانواده گذشت نمایند. در تبیین این یافته می‌توان گفت که زوجینی که از خود گذشت نشان نمی‌دهند، به احتمال خیلی زیاد کیفیت روابط زناشویی پایینی دارند. افرادی که همسر خود را می‌بخشند و اهل گذشت در زندگی زناشویی هستند، خودکنترلی و خودانگیزی بالایی دارند. زوجینی که نسبت به یکدیگر بخشش را پیش می‌گیرند از کیفیت روابط زناشویی بالایی برخوردار هستند. بخشش با کاهش احساسات منفی و افزایش احساسات مثبت، می‌تواند باعث افزایش رضایت زناشویی شود. برخی

از پژوهشگران معتقدند که اعضا خانواده یکدیگر را آزار می‌دهند، این بدان معنی است که در روابط خانوادگی دل‌آزردگی اجتناب‌ناپذیر است، اینجاست که موضوع بخشش در خانواده مطرح می‌شود. (شیخ اسمعیلی و همکاران، ۲۰۱۹).

بنابراین جهت‌گیری مذهبی قادر به پیش‌بینی بخشش خواهد بود؛ در دیدگاه چنین فردی تمامی تجربیات زندگی روزمره رنگی‌خدایی می‌گیرد و فرد سعی می‌کند در همه رویدادهای زندگی، خداوند را ناظر و شاهد اعمال خود ببیند، دین انسان را به سوی خوبی‌ها فرا می‌خواند؛ محبت به خدا و آفریدگان او و به ویژه انسان‌های دیگر را در دل انسان جای می‌دهد؛ این امر افراد را به نیکی کردن دعوت می‌کند از جمله مسایلی که دین فراوان به آن توصیه نموده، بخشودگی است. رعایت این امور در خانواده و در برخورد با همسر و فرزندان، آنان را به یکدیگر علاقمند می‌کند و در نتیجه عملکرد خانواده تقویت می‌شود، لذا منطقی است که گفته شود مدل ساختاری عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با میانجی‌گری بخشودگی تبیین می‌شود. این پژوهش مانند هر پژوهش علمی دیگر با محدودیت‌هایی مواجه بود. از جمله، یافته‌های این پژوهش حاصل اطلاعات گردآوری شده از طریق پرسشنامه‌های خودگزارش‌دهی در جامعه محدود به شاغلین ادارات دولتی و غیردولتی شهر همدان بود. لذا توجه به این نکته در تعمیم‌دهی نتایج به گروه‌های دیگر حائز اهمیت است. از این رو انجام پژوهش‌های مشابه در میان جامعه آماری متفاوت ضرورت دارد. همچنین، استفاده از ابزارهای مختلفی مثل مشاوره، مصاحبه و درجه‌بندی رفتار، بر قابلیت اعتماد نتایج پژوهش خواهد افزود. بیشتر پژوهش‌ها در این مورد، بر اساس مطالعات مقطعی بوده است. نظریه اینکه در مطالعات طولی میتوان، اطلاعات از وضعیت گذشته فرد را به عنوان عوامل تعیین‌کننده در عملکرد خانواده بررسی کرد، پیشنهاد می‌شود با استفاده از مطالعه طولی، نقش میانجی بخشودگی در رابطه بین جهت‌گیری مذهبی با عملکرد خانواده بررسی شود تا تعمیم‌پذیری بیشتری برای یافته‌های این پژوهش تأمین گردد. بر اساس نتایج پژوهش می‌توان این‌گونه گفت که تقویت ابعاد معنویت و جهت‌گیری مذهبی، از مهم‌ترین معیارهای درونی در برابر مشکلات افراد است. این جهت‌گیری می‌تواند بر روی کارکرد و عملکرد خانواده افراد شاغل نیز تأثیرگذار باشد. بنابراین سازمان‌ها و نهادهای مختلف شهر همدان می‌توانند از نتایج این پژوهش برای توانمندسازی کارکنان خود استفاده کنند. به این صورت که با برگزاری کارگاه‌های روان‌شناختی با محوریت مذهب و معنویت و با کمک آموزش بخشودگی به کارکنان به تقویت عملکرد خانواده کارکنان و تحکیم بنیان خانواده‌های این افراد کمک کنند. در پایان پیشنهاد می‌شود در مطالعات بعدی، تأثیر عوامل فرهنگی، محیطی و خانوادگی بر عملکرد خانواده مورد بررسی قرار گیرد.

نویسندگان این مقاله از مسئولان ادارات دولتی و غیردولتی شهر همدان و شرکت‌کنندگان در پژوهش قدردانی می‌کنند. لازم به ذکر این مقاله برگرفته از رساله دکتری نویسنده اول در رشته روان‌شناسی عمومی در گروه روان‌شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرج است.

منابع

- آذربایجانی، م. (۱۳۸۲). *تهیه و ساخت آزمون جهت‌گیری مذهبی با تکیه بر اسلام*. قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- اسماعیل‌وند، ن. و حسنوند، ب. (۱۳۹۳). ارتباط بین دانش جنسی و بخشودگی زناشویی با سلامت روان زنان متأهل. *آموزش بهداشت و ارتقای سلامت*، ۲(۴)، ۲۸۰-۲۷۰. <http://journal.ihepsa.ir/article-1-177-fa.html>
- امیرخسروی، آ.، بهرامی، ه. و سعادت‌شامیر، ا. (۱۴۰۱). مدل ساختاری طلاق عاطفی در ارتباط با ناگویی هیجانی و بخشودگی بین فردی با نقش میانجی نارضایتی زناشویی در زنان. *نشریه روانسنجی*، ۱۰(۴۰)، ۲۰-۷. [10.22038/MJMS.2021.18936](https://doi.org/10.22038/MJMS.2021.18936)
- آهنگرکانی، م.، پوردرویش، ا.، شفیعی، ف. و گودرز ناصری، ا. (۱۳۹۷). رابطه ساختار خانواده و جهت‌گیری مذهبی با واسطه‌گری ارزش‌های ازدواج در افراد متأهل. *نشریه علمی و پژوهشی تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۶(۱)، ۹۳-۱۰۰. [20.1001.1.17352029.1397.16.1.13.9](https://doi.org/10.17352029.1397.16.1.13.9)
- بخشی پور، ب.، اسدی، م.، کیانی، ا. و شیرعلی پور، ا. (۱۳۹۱). رابطه عملکرد خانواده با تعارضات زناشویی زوج‌های در آستانه طلاق. *دانش و پژوهش در روانشناسی کاربردی*، ۱۳(۲)، ۱۹-۱۱. <https://civilica.com/doc/444196>
- ترقی‌جاه، ص.، بهادری خسروشاهی، ج.، خانجانی، ز. (۱۳۹۵). پیش‌بینی رضایت زناشویی زنان با ویژگی‌های شخصیتی و دین‌داری آن‌ها. مشاوره و روان‌درمانی خانواده، ۲(۲۲)، ۱۲۷-۱۰۷. [20.1001.1.22516654.1395.6.2.6.1](https://doi.org/10.1001.1.22516654.1395.6.2.6.1)
- حمیدلو، ز. (۱۳۹۵). رابطه ویژگی‌های شخصیتی و جهت‌گیری مذهبی با سازگاری و رضایت مندی زناشویی زنان طلبه. پایان‌نامه کارشناسی ارشد ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه گیلان.

عملکرد خانواده بر اساس جهت‌گیری مذهبی با میانجیگری بخشودگی در مردان و زنان شاغل شهر همدان
Family function based on Religious Orientation with the Mediation of Forgiveness in Working Men and Women in Hamedan

زارعی، م.، نظری، ع.، و زهراکار، ک. (۱۳۹۹). بررسی رابطه بخشش و جهت‌گیری مذهبی با تعارض زناشویی. *مجله پژوهش دین و سلامت*، ۶(۲)، ۹۹-۸۷.
<https://doi.org/10.22037/jrrh.v6i2.23602>

زاهدی فر، ش.، نجاریان، ب.، و شکرکن، ح. (۱۳۷۹). ساخت و اعتباریابی مقیاسی برای سنجش پرخاشگری. *مجله علوم تربیتی و روانشناسی*، ۳(۷)، ۱۰۲-۷۳.
[10.22055/EDUS.2000.16084](https://doi.org/10.22055/EDUS.2000.16084)

زره‌پوش، ا.، کجیاف، م.، حشمتی‌فر، ل.، صادقی حسنیجه، ا.، و امید، ح. (۱۳۹۳). بررسی جهت‌گیری مذهبی/اسلامی و ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان بر اساس پنج عامل شخصیت. *مجله علمی دانشگاه علوم پزشکی کردستان*، ۱۹(۲)، ۶۸-۷۶.
[10.22102/19.2.68](https://doi.org/10.22102/19.2.68)
زهتاب نجفی، ع.، درویزه، ز.، و پیوسته‌نگر، م. (۱۳۹۰). رابطه بین بخشودگی و رضایت زناشویی زوجین کرمانشاهی. *فصلنامه علمی و پژوهشی زن و فرهنگ*، ۶(۸)، ۲۳-۳۳.
<https://civilica.com/doc/1023773>

سقری، ا.، یزدانی اسفیدواجانی، ح.، افضلی، ن.، و گل محمدیان، م. (۱۴۰۰). نقش واسطه‌ای عملکرد خانواده در رابطه تاب‌آوری با احساس حقارت. *مجله علمی و پژوهشی روانشناسی*، ۲(۲۵)، ۳۰۸-۲۹۰.
[20.1001.1.18808436.1400.25.2.7.9](https://doi.org/10.1001.1.18808436.1400.25.2.7.9)
سیدمجیدی، س. (۱۳۹۵). بررسی رابطه دینداری و عملکرد خانواده با بحران هویت نوجوانان، کنفرانس بین‌المللی رویکردهای نوین علوم انسانی در قرن ۲۱، رشت.
<https://civilica.com/doc/641710>

سیف، س.، و بهادری، ف. (۱۳۸۱). رابطه بین بخشودگی و سلامت روانی همسران. *نشریه مطالعات روانشناختی*، ۱(۱)، ۱۰-۱.
[10.22051/PSY.2004.1652](https://doi.org/10.22051/PSY.2004.1652)

صفری، م.، رضاخانی، س.، و دوکانه‌ای فرد، ف. (۱۳۹۹). تبیین روابط بین ذهن‌آگاهی و شفقت‌به‌خود با شایستگی اجتماعی در دانشجویان دختر بر اساس نقش میانجی بخشودگی بین‌فردی. *فصلنامه پژوهش‌های کاربردی روانشناختی*، ۱۱(۴)، ۳۹۶-۳۸۱.
[10.22059/JAPR.2021.309197.643625](https://doi.org/10.22059/JAPR.2021.309197.643625)

فامیل متقی، ب.، گودرزی، م.، و کاکابرائی، ک. (۱۴۰۰). تدوین مدل علی بخشودگی زناشویی بر اساس هوش هیجانی و هوش معنوی با نقش واسطه‌های تمایز یافتگی. *مجله تحقیقات علوم رفتاری*، ۱۹(۳)، ۵۲۹-۵۳۹.
[10.29252/rbs.19.3.529](https://doi.org/10.29252/rbs.19.3.529)

فرشاد، م.، نجارپوریان، س.، و سلم آبادی، م. (۱۳۹۷). پیش‌بینی عملکرد خانواده بر مبنای الگوهای ارتباطی و حمایت اجتماعی ادراک شده در دانشجویان متأهل پرستاری دانشگاه علوم پزشکی هرمزگان. *روان پرستاری*، ۶(۱)، ۱۹-۲۵.
<http://ijpn.ir/article-10.37-1-fa.html>
محمدی، ک.، رضایی، محمدی فر، م.، و طالع‌پسند، س. (۱۳۹۷). ارزیابی مدل ساختاری رابطه عملکرد خانواده و بدرفتاری والدین با پیشرفت تحصیلی فرزندان: نقش میانجی کفایت اجتماعی و خودکارآمدی تحصیلی. *مجله ایرانی آموزش در علوم پزشکی*، ۱۸(۱)، ۶۹-۶۰.
<http://ijme.mui.ac.ir/article-10.37-1-fa.html>

محمدی‌فر، م.، کاظمی، س.، و زارعی مته‌کلایی، ا. (۱۳۹۵). نقش کنش خانواده و خودکارآمدی در سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان. *فصلنامه روانشناسی مدرسه*، ۵(۴)، ۱۱۷-۱۳۱.
[10.22098/JSP.2017.515](https://doi.org/10.22098/JSP.2017.515)

میرمهدی، ر.، کارمان، ا.، مقتدایی، ک.، و سلامت، م. (۱۳۹۸). نقش معنویت و بخشش در علائم روان‌شناختی بیماران مبتلا به بیماری عروق کرونر قلب. *پژوهشنامه روانشناسی مثبت*، ۵(۱)، ۲۷-۱۷.
<https://doi.org/10.22108/ppls.2019.113404.1547>

مهدی‌زاده، ح.، تقیان، ح.، و آذربایجانی، م. (۱۳۹۹). اعتباریابی و رواسازی آزمون جهت‌گیری مذهبی در دانش‌آموزان دبیرستانی. *نشریه روانشناسی و دین*، ۱۳(۳)، ۷۴-۶۱.

یوسفی، ن. (۱۳۹۱). بررسی شاخص‌های روانسنجی مقیاس‌های شیوه سنجش خانوادگی مک‌مستر. *فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی*، ۲(۷)، ۱۲۰-۹۱.
<https://civilica.com/doc/723128>

AjeliLahiji, L., & Besharat, M. A. (2019). The role of personality traits in predicting family functioning and quality of life among nurses, Shiraz, Iran 2017-2018. *Journal of Occupational Health and Epidemiology*, 8(2), 81-87.
[10.29252/johe.8.2.81](https://doi.org/10.29252/johe.8.2.81)

Allsop, D. B., Leavitt, C. E., Saxey, M. T., Timmons, J. E., & Carroll, J. S. (2021). Applying the developmental model of marital competence to sexual satisfaction: Associations between conflict resolution quality, forgiveness, attachment, and sexual satisfaction. *Journal of Social and Personal Relationships*, 38(4), 1216 - 1237.
<https://doi.org/10.1177/0265407520984853>

Arlı, D., van Esch, P., & Cui, Y. (2022). Who Cares More About the Environment, Those with an Intrinsic, an Extrinsic, a Quest, or an Atheistic Religious Orientation? Investigating the Effect of Religious Ad Appeals on Attitudes Toward the Environment. *Journal of Business Ethics*, 1-22. DOI: [10.1007/s10551-022-05164-4](https://doi.org/10.1007/s10551-022-05164-4).

Malekzadeh Turkmani, Parisa, Aminpour, Mina, Bakhtiari Saeed, Behzad, Khalili, Gholamreza and Davarnia, Reza. (2019). The Effectiveness of Forgiveness-based Intervention on Couple Burnout in Women Affected by Infidelity of Spouse. *Zanko Journal of Medical Sciences*, 31-45. [In Persian]. URL: <http://zanko.muk.ac.ir/article-1-257-en.html>

Di Marino, E., Tremblay, S., Khetani, M., & Anaby, D. (2018). The effect of child, family and environmental factors on the participation of young children with disabilities. *Disability and health journal*, 11(1), 36-42.
[DOI:10.1016/j.dhjo.2017.05.005](https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2017.05.005)

- Epstein, N. B., Bishop, D. S. & Levin, S.,(1978).The McMaster Model of Family Functioning. *Journal of Marital and Family Therapy*.4(4):19-31. <https://doi.org/10.1111/j.1752-0606.1978.tb00537>
- Gottfried, A. E. (2021). Maternal employment in the family setting: Developmental and environmental issues 1. In *Employed mothers and their children*, 63-84.
- Galán-González, E., Martínez-Pérez, G., & Gascón-Catalán, A. (2021). Family Functioning Assessment Instruments in Adults with a Non-Psychiatric Chronic Disease: A Systematic Review. *Nursing Reports*, 11(2), 341-355. <https://doi.org/10.3390/nursrep11020033>
- Kluwer, E. S., van der Wal, R. C., Visser, M., & Finkenauer, C. (2021). Predictors of forgiveness among divorced parents. *Journal of Family Psychology*, 35(4), 566-572. <https://doi.org/10.1037/fam0000799>
- Mami, S., Gholami, M., Ahmadi, V. (2020). Investigating the Simple and Multiple Relationship between Marital Forgiveness and Emotion Regulation with Family Efficiency in Married Female Students of Islamic Azad University of Ilam. *3rd Iranian Conference on Psychology, Educational Sciences and Sociology*; 6(4):29-36. [URL: http://jbrms.medilam.ac.ir/article-1-426-en.html](http://jbrms.medilam.ac.ir/article-1-426-en.html)
- Miller, L., Davies, M., & Greenwald, S. (2000). Religiosity and substance use and abuse among adolescents in the National Comorbidity Survey. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 39(9), 1190-1197. [DOI: 10.1097/00004583-200009000-00020](https://doi.org/10.1097/00004583-200009000-00020)
- Nanninga, M., Jansen, D. E., Knorth, E. J., & Reijneveld, S. A. (2018). Enrolment of children in psychosocial care: problems upon entry, care received, and outcomes achieved. *European child & adolescent psychiatry*, 27(5), 625-635. [doi: 10.1007/s00787-017-1048-1](https://doi.org/10.1007/s00787-017-1048-1)
- Pollard, M. W., Anderson, R. A., Anderson, W. T., & Jennings, G. (1998). The development of a family forgiveness scale. *Journal of Family Therapy*, 20(1), 95-109. <https://doi.org/10.1111/1467-6427.00070>
- Rotter, J. B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological monographs: General and applied*, 80(1), 1. <https://doi.org/10.1037/h0092976>
- Sheikh Esmaeili D, Hojjat Khah M, Morovati F, Hatamian P, Mesbah E. (2019). Prediction of Stress, Anxiety and Depression in Adolescents Based on Marital Forgiveness and Family Cohesion. *Iranian Journal of Nursing Research*,14(4):43-9. [DOI: 10.21859/ijnr-14406](https://doi.org/10.21859/ijnr-14406)
- Skowron, E. A., & Friedlander, M. L. (1998). The Differentiation of Self Inventory: Development and initial validation. *Journal of counseling psychology*, 45(3), 235. <https://doi.org/10.1037/0022-0167.45.3.235>
- Szcześniak, M., Kroplewski, Z., & Szałachowski, R. (2020). The mediating effect of coping strategies on religious/spiritual struggles and life satisfaction. *Religions*, 11(4), 195. <https://doi.org/10.3390/rel11040195>
- Thomas, J., & Barbato, M. (2020). Positive religious coping and mental health among Christians and Muslims in response to the COVID-19 pandemic. *Religions*, 11(10), 498. <https://doi.org/10.3390/rel11100498>
- Torke AM, Fitchett G, Maiko S, Burke ES, Slaven JE, Watson BN, Ivy S, Monahan PO. The Association of Surrogate Decision Makers' Religious and Spiritual Beliefs With End-of-Life Decisions. *Journal of Pain Symptom Management*. 2020 Feb;59(2):261-269. [doi: 10.1016/j.jpainsymman.2019.09.006](https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2019.09.006). [Epub 2019 Sep 17](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32116214/). PMID: 32116214.
- Tye-Murray, N. (2019). Foundations of aural rehabilitation: Children, adults, and their family members. Plural Publishing.
- Vallejo MA, Vallejo-Slocker L, Rivera J, Offenbacher M, Dezutter J, Toussaint L. Self-forgiveness in fibromyalgia patients and its relationship with acceptance, catastrophising and coping. *Clin Exp Rheumatol* 2020; 38 Suppl 123(1): 79-85 [PMID: 32116214](https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/32116214/).
- Zhou, X., Levin, Y., Stein, J. Y., Zerach, G., & Solomon, Z. (2017). Couple forgiveness and its moderating role in the intergenerational transmission of veterans' posttraumatic stress symptoms. *Journal of marital and family therapy*, 43(3), 410-421. [DOI: 10.1111/jmft.12200](https://doi.org/10.1111/jmft.12200)

